İKİ ÜNLÜ ŞÂFİÎNİN İLGİNÇ GÖRÜŞMESİ (EBÛ SAÎD-İ EBU'L-HAYR-EBU'L-HASAN-İ HARAKÂNÎ)

Hasan Çiftçi*

Özet: Bu makalede İranlı ünlü sûfî Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr'ın Ebu'l-Hasan-i Harakânî'yi ziyaret etmesi ve bu ziyaret esnasında aralarında geçen samimi görüşme ve bu görüşmede yaşanan duygusal anlar incelenecektir. Ayrıca bu iki şahsın üzerinde durdukları konular, birbirleriyle dertleşmeleri ve yekdiğerine anlattıkları sırlara değinilecektir.

Anahtar kelimeler: Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr, Ebu'l-Hasan-i Harakânî, sûfî, sûfî ve hac ziyareti, semâ, Allah'ın nuru, işrakıyye, hikmet-i husrevânî, vahdet-i vücûd.

An Interesting Visiting Among Two Famous Shafi'i: Abu Saed Abul Hayr and Abul Hasan al-Kharakani

Summary: In this article, it will be investigated that the famous Iranian sophist Abu Saed Abul Hayr has visited the famous sophist Abul Hasan al-Kharakani and the heartfelt conversations happening between them and the emotional moments in that meaning. The other side. it will be touched on to heart talk the one of them with other and to tell one of them secrets to the other and the subjects worked up.

Keywords: Abu Saed Abul Hayr, Abul Hasan Kharakânî, Sufism, sufi, sufi's dance, God's light, sufi and hajj, illuminism, philosophy xosravânî, pantheism.

---

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (ciftci99@yahoo.com)

Ebu'l-Hasan-i Harakânî: Ebu'l-Hasan-i Harakânî (Ali bin Ahmed bin Ca'fer bin Süleyman ö. 425/1033) hicrî IV. (X.) asrın ikinci yarısı ile V. (XI.) asrın ilk çeyreğinde yaşamış İranlı ünlü sûfîlerden sayılır. Kendisinden uzun süre önce yaşamış olan en meşhur sûfîlerden Bâyezîd-i Bistâmî'den mânevî terbiye aldığı iddia edilen Harakânî, aynı zamanda onun öğretilerini benimseyerek yayan ve mürşidi Bâyezîd gibi *şathiye* ve *sekr* ehli olmakla ön plana çıkan bir sûfî olarak bilinir. Kaynaklarda onun, kendisi gibi ümmî olmakla birlikte tasavvufî meselelerde derin bilgiye sahip çağdaşı Ebu'l-Abbâs Kassâb-i Âmulî'den de istifade ettiği belirtilir. Harakânî, tasavvuf tarihinde ve özellikle müridi Hace Abdullah-i Ensâri-yi Herevî (348-417/959-1026), Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr (357-440/967-1049), Feriduddîn-i Attâr (ö. 618/1221) ve Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273) gibi çağdaşı ve sonraki en meşhur sûfîler tarafından büyük saygı görmekle birlikte, hiçbir zaman hakkettiği şekilde tanınıp incelenmemiştir[1].

Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr: Harakânî'nin çağdaşlarından biri de kendisinden daha genç olan Ebû Saîd Fazlullah b. Ebu'l-Hayr (Muhammed b. Ahmed Meyhenî 357-440/967-1049) adlı sûfî idi. İran tasavvufunun temel taşlarından sayılan bu zat, zamanın ünlü âlimlerinden fıkıh, tefsir ve dönemin diğer zâhirî ilimlerini okudu. Fakat Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hasan Sarahsî'nin (?) vasıtasıyla tasavvufa yöneldikten sonra zâhirî ilimlerle ilişkisini kestiği belirtilir. Şeyhi Sarahsî'nin (ö. VI. asrın sonları) vefatından sonra bir süre ünlü sûfî yazar Sulemî'den (ö. 412/1021) terbiye alarak onun elinden hırka giydi. Daha sonra bir sene de Harakânî'nin şeyhi Ebu'l-Abbâs Kassâb-i Âmulî'nin tekkesinde kalarak ondan da tasavvufî terbiye alıp hırka giydi. Memleketi Meyhene'ye dönerek kendini hararetle züht ve riyazete verdi. Kendi ünlü tekkesinde mürit ve dervişlerin irşat ve hizmetiyle uğraştı. Bir süre de Nîşâbûr'da irşatta bulundu. Bu şahıs, Horasan'da *vahdet-i vücûd* düşüncesini yayan, aşağıda da ayrıntılı olarak görüleceği gibi, meclislerinde semâ'a aşırı yer veren, hac ziyaretine karşı çıkan ve bu nedenlerle zâhir ulemâsının tepkilerini üzerine çeken, tekke yaşamını sistemleştiren ve güya tasavvufu şiire sokan ilk sûfî şahsiyet olarak bilinir[2]. Aşağıda ayrıntıları verileceği gibi menkıbelere göre söz konusu nitelikleri hâiz Ebû Saîd, Harakan'a kadar giderek Ebu'l-Hasan'ı ziyaret etmiş, elini öpmüş ve Ebu'l-Hasan kendisine tasavvufî sırlarını açmıştır.

İki Ünlü Sûfînin İlişkisi: Ebû Saîd'in Ebu'l-Hasan'la ilişkisi ve görüşmesi birçok kaynakta yer almış, özellikle tasavvufî eserlerde ayrıntılarıyla anlatılmış, hatta mübalağa ve eklemelerden de uzak kalmamıştır. Bu iki zatın ilk görüşmeleri, belli olmayan bir tarihte şeyhleri Ebu'l-Abbâs Kassâb-i Âmulî'nin huzurunda Âmul'da gerçekleşmişti. Âmul'daki karşılaşmalarından önce Ebû Saîd'in Harakânî'yi tanımadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Harakanî ile arkadaşı Ebû Abdullah-i Dâstânî (348-417/959-1026) Âmul'a giderek tartıştıkları bir meseleyi kendisine sordukları Şeyh Kassâb'ın huzurundan ayrıldıklarında Ebû Saîd, şeyhi Kassâb'a "bu ikisi kimdi?" diye so-

runca, Kassâb, "biri Ebu'l-Hasan-i Harakânî ve diğeri de Ebû Abdullah-i Dâstânî idi, diye cevap vermişti[3].

Yukarıdaki görüşmeden sonra bu iki ünlü sûfî ikinci kez Harakân'da görüşürler. Burada üzerinde durulacak olanı bu ikinci görüşmedir. Daha açık bir ifadeyle Ebû Saîd çıktığı hac yolculuğunu akim bırakarak Harakân'da Ebu'l-Hasan'ı ve o civarlarda bulunan bazı velîlerin kabirlerini ziyaret etmekle yetinip memleketi Nîşâbûr'a geri dönmüştü. Ebû Saîd'in bu ziyaret esnasında onun elini üç kez öpmek suretiyle Ebu'l-Hasan'ın tasavvuftaki makamının üstünlüğünü gösterdiği[4] bu ikinci görüşmeleri çok önemlidir. Zira bu iki ünlü sûfînin ikinci görüşmeleri esnasında cereyan eden duygusal ve dramatik sahneler, konuşmalar ve birbirlerine karşı sergiledikleri tevazu ve samimî tavırlar, hem etkileyici hem de her iki sûfînin tasavvufî fikirleri hatta hâl ehlinin iç dünyalarında taşıdıkları sırlar ve yaşam biçimlerinden kesitler vermesi bakımından oldukça dikkate değer. Farklı biçimlerde birkaç kaynakta yer alan söz konusu görüşme sahneleri, ne yazık ki mübalağa ve eklemelerden de hali kalmamış ve ihtiva ettiği bazı çelişkilerle birlikte sûfîler dünyasında dilden dile aktarılarak günümüze kadar gelmiştir.

Görüşme yerinin, Şeyh Ebu'l-Hasan'ın memleketi Harakân'daki tekkesi olduğu bilinmekle birlikte, zamanı ve sebebi kesin olarak belli değildir. Ancak olayı anlatan kaynakların satır aralarındaki muhtelif hususlarda fikir yürütmek imkân dahilindedir. Ayrıca olayı anlatan Ebû Saîd'in müridi ve yakını Muhammed Münevver *Esrâru't-tevhîd*'de, her fırsatta kendi şeyhi Ebû Saîd'i üstün göstermeye çalışırken, Ebu'l-Hasan'ın müridi yani *Muntahâb-i Nûru'l-'ulûm*'un meçhul yazarı da kendi şeyhi Ebu'l-Hasan'ı üstün göstermeye çalıştığı, böylece her iki yazarın ekleme ve abartılarda bulunduğu göz ardı edilmemelidir[5]. Bu ziyaretle ilgili verilen bilgilerin tamamen gerçeğe uygun olduğunu düşünmek oldukça güçtür. Ama sûfîlerin maddî ve mânevî dünyalarıyla ilgili düşünceleri ve bakışlarını yansıtması bakımından da bir o kadar önemlidir.

Söz konusu ziyaretin iki safhadan oluştuğu hususunda yukarıda adı geçen iki kaynak müttefik olmakla birlikte, bu iki safhanın arasındaki süre hususunda ve ayrıntılarda oldukça farklılık gösterirler. Bununla birlikte *Esrâru't-tevhîd*'in anlatımı bazı hatalı bilgiler içermesine rağmen gerçeğe ve mantıkî düzene daha yakındır.

Esrâru't-tevhîd'in müellifi bu husustaki hikâyenin birçok rivayetle kendisine ulaştığını, ancak temelde hepsinin Hâce Hasan Mueddeb[6] ile Hâce Ebu'l-Feth b. Ebû Tâhir'e[7] dayandığını belirtikten sonra şöyle der:

"Bir gün Ebû Saîd müritleriyle Nişâbur'da tekkede semâ yapıyordu... Oğlu Hâce Ebû Tâhir (Ebû saîd'in oğlu) semâda vecde geldi ve şeyhin karşısında '*lebbeyk*' diyerek hac için ihram giydi. Semâ bitince hacca gitmek için... şeyhten izin istedi. Şeyh cemaatiyle, "biz de size katılalım" dediler. Orada hazır bulunan büyükler ve şeyhler, 'Şeyh (Ebû Saîd)'in buna ihtiyacı var mı?' deyince şeyh, 'bir şey beni o tarafa çekiyor', diye cevap verdi. Şeyh,

sûfî ve müritlerinden kalabalık bir cemaatle birlikte yola çıktı[8]." İleride ayrıntılı olarak değinileceği gibi Ebû Saîd'in hacca gitmediği ve farz olan bu ibadete sıcak bakmadığı belirtilir.

Muntahab-i Nûru'l-'ulûm'un yazarına göre ise görünüşte Ebû Saîd hac yolculuğuna çıkmışken Harakân yakınlarından geçtiği bir sırada Ebu'l-Hasan, ferasetini kullanarak onu tekkesine davet edince Ebû Saîd de davete icabet etmiştir. Nitekim iki safhadan oluşan bu ziyaretin ilk safhası *Muntahab-i Nuru'l-'ulûm*'da şöyle yer almıştır:

"Ebû Saîd Ebu'l-Hayr... hac yolculuğuna çıktı, Harakân'a... yaklaşınca Şeyh Ebu'l-Hasan... ferasetini kullanarak oğlu Ahmed'i bir grup müritle birlikte onu karşılamaya gönderdi... Ebû Saîd uzaktan (onu) görünce attan indi, yürüdü ve ağlıyordu. 'Efendi (Şeyh Ebu'l-Hasan) o değildir,' dediklerinde, 'Neticede onun yurdundan değil midir?' diye cevap verdi..." (Burada yazar Ebu'l-Hasan'ın kerametlerini sayıp döker.)

"Yemek yedikten sonra Ebû Saîd, 'müsaade varsa mukrî (ilâhî söyleyen sûfî)'ler beyit (ilâhî) söylesinler', dedi. Şeyh, 'ey Ebâ Saîd, benim buna tahammülüm yoktur ve olmamıştır; fakat siz isterseniz iyi olur', dedi... Biri Harakânî'nin diğeri Ebû Saîd'in olmak üzere iki müridi vardı... semâ ve zikir onları aşırı şekilde etkiledi; şah damarları şişip çatlayınca kan revan oldu; Ebû Saîd başını eğdi, kalktı, şeyhin elini öptü; şeyh elini üç defa salladı; Ebû Saîd şeyhi tuttu, oturdular. Sonra Ebû Saîd dedi: 'Aziz'in izzeti hakkı için, gök ve yer ona uyarak raksettiler.'... Ebu'l-Hasan, 'Ya Ebâ Saîd, semâ ancak, ayağını yere vurunca yerin en dibine kadar ve yukarıdan arşa kadar her şeyi açıkça görebilen bir kimseye yaraşır.' dedi."

"Sonra Şeyh Ebû Saîd, 'Sana bir şey danışacağım; mübarek (hac) yolculuğa çıkıyorum, (bu) cemaati kendimle birlikte götürüyorum (ne dersin?)', deyince, Ebu'l-Hasan, 'Ya Ebû Saîd, hemen buradan geri dön' diye cevap verdi. Ebû Saîd duydu (kabul etti!) fakat müritler duymadı. Ebû Saîd, şeyhe muvafakatle (müritlere) dedi: 'Evet, sizin Dâmgân'da yemeniz gereken rızkınız vardır[9].'"

Bu kaynağa göre ilk safha bu şekilde sona erer.

Esrâru't-tevhîd'de ise bu ilk safha özet olarak şöyle devam eder:

"Nişâbur'dan çıktıkları vakit şeyh dedi: 'Eğer biz gitmesek, o azizler eziyete katlanmak zorunda kalmazlar.'"

"Cemaat birbirine, 'bu sözle kimi kastediyor?' demeye başladılar, bilmediler... Harakân civarına vardıklarında... Şeyh Ebu'l-Hasan'a... haber verildi... buna sevindi."

"Ebu'l-Hasan'ın... Ebu'l-Kâsım adında bir oğlu vardı.. Ebû Saîd'in Harakân'a varacağı gece, onun nikâhını kıysın diye, bir kız istemişti, Ebu'l-Kâsım'ın başını o gece kestiler... Ebu'l-Kâsım'ı yıkadılar...[10] Ebû Saîd'i beklediler. Şeyh gecikti, kuşluk vaktinde (onun) bir dervişi Harakân'a varınca, Ebu'l-Hasan, 'Ebû Saîd nerede kaldı?' diye sordu. Derviş, "dün gece yolu kaybettiler, şayet akşama gelebilir', dedi. Ebu'l-Hasan ona bağırdı ve dedi: 'Sus! Çünkü onlar yolu kaybetmezler; bütün bereketlerden mahrum

kalmış bir toprak (yer) vardı; onların gelişini fırsat bilerek, 'Yüce Allah'ım, kendi dostlarından birinin ayağını üzerime sür de yarın (kıyamette), diğer yerlere karşı övüneyim.' diye Allah'a yalvardı; onun isteğini yerine getirdiler ve o büyüğü... oraya gönderdiler... onun bulunmadığı bir zamanda da çocuğumuzun başını kestiler.'"

"Derviş... geri gitti olanları Ebû Saîd'e anlatınca, '*Allahu ekber*' dedi."

"Şeyhler ve sûfîler, Nişâbur çıkışında şeyhin söylediği sözle, bu olayı kastettiğini anladılar."

"Ebû Saîd Harakân'a varınca tekkeye gitti... Ebu'l-Hasan ayağa kalktı, mescidin ortasına kadar gelerek onu karşıladı, orada elleriyle birbirlerinin boynuna sarıldılar. Ebu'l-Hasan... dedi: 'Böylesi bir yaraya böyle bir merhem sürerler; böyle bir ayağa (gelişe), Ebu'l-Kâsım (Ahmed)'ın canı gibi, bir kurban yaraşır.' Sonra Ebu'l-Hasan Ebû Saîd'in elini tuttu, 'sen kendi yerine otur', dedi. O oturmadı, her ikisi, odanın orta yerinde oturdular, her ikisi de ağlıyordu. Ebu'l-Hasan Ebû Saîd'e dedi: 'Konuş, bana nasihatte bulun.' Ebû Saîd, 'O (Ebu'l-Hasan)'nun konuşması lâzımdır,' dedi. Sonra, Ebû Saîd'le birlikte *mukrî*ler vardı; onlara, *Kur'ân* okumalarını işaret etti. *Kur'ân* okudular, sûfîler çok ağladı, naralar attı, her iki şeyh de çok ağladı... Ebu'l-Hasan, 'önümüzde edâ etmemiz gereken bir farz vardır, sevgili dostlar bizi bekliyorlar' dedi."

"Cenazeyi dışarı çıkararak namazını kılıp gömdüler...

Ebu'l-Hasan kendi cemaatine bir bir nasihat ederek, 'dikkat edin, zira bu zât, memleketin maşûkudur, bütün kalplerden haberdardır; sakın utanç duruma düşmeyin', dedi."

"Ebû Saîd, bu ziyaretinde üç gün ve gece Ebu'l-Hasan'ın yanında kaldı, bu üç gün ve gece asla konuşmadı. Ebu'l-Hasan onu, konuşmaya kışkırttıkça, 'bizi buraya söz dinlemek için getirtmişler, onun konuşması lâzımdır', derdi.

"Bunun üzerine Ebu'l-Hasan şöyle dedi: 'Sen, Allah'tan istediğimiz, hacetimizsin; biz Yüce Allah'tan, 'senin bu sırlarını kendisine anlatabileceğimiz, dostlarından bir dost gönder', şeklinde bir hacette bulunmuştuk; sen bizim o (istediğimiz) hacetsin. Ben ihtiyar ve zayıf olduğum için sana gelemedim, oysaki senin kuvvetin ve imkânın yerindedir; seni bize getirdiler. Seni Mekke'ye bırakmazlar. Sen, seni Mekke'ye götürmelerinden daha üstünsün. Seni tavaf etmesi için, Kâbe'yi sana getirirler.'"

"Bu yolculukta Hâce Muzaffer'in annesi[11] de onunla birlikteydi. O şöyle der: '(Ebu'l-Hasan) her gün gelir odaya çıkar selam verirdi. Derdi: "Ey fâkire! Nasılsın? Dikkat et, uyanık ol ki sen Hak ile arkadaş (eş) olmuşsun. Burada beşeriyet kalmamıştır, burada nefis kalmamıştır; burada sadece Hak vardır Hak.'"

"Gün ortasında Ebû Saîd'in halveti esnasında, Ebu'l-Hasan odaya çıkar, perdeyi açarak derdi: 'İçeri girmeme izin var mı?' Ebû Saîd, 'İçeri gel', derdi. Ebu'l-Hasan yemin ettirerek, 'yastıktan başını kaldırmamalısın, dur-

duğun yerde kal ki ben geleyim', derdi. O içeri girer, onun karşısında iki diz üstü oturarak derdi: 'Ey Şeyh! Öyle dertlerim vardır ki, peygamberler bile o dert yükünü taşımaktan âcizdirler; eğer o dertten bir nefes çıkarırsam, gök ve yer yok olur.' Sonra başını şeyhin yastığına iyice yaklaştırarak gizlice konuşurdu; her ikisi ağlıyordu, ben ne söylediklerini bilmiyordum, duymuyordum. Daha sonra elini Ebû Saîd'in elbisesi içine sokar, onun göğsüne götürerek derdi: 'Bir elimi Bâkî nûra daldırdım.'..."

"Ebu'l-Hasan dedi: 'Ey Şeyh! Biz, her gece Kâbe'nin seni tavaf ettiğini görüyoruz, senin Kâbe'de ne işin vardır? Geri dön; çünkü seni bunun için getirttiler. Haccı yaptın. Ebu'l-Hasan'ın, hüzün çölünü aştın; onun niyazının *lebbeyk* (emrine hazırım)'ini duydun; onun tekkesinin Arafât'ına çıktın; onun nefisinin şeytanlarının taşlanmasını şahit oldun; Ebu'l-Hasan'ın (oğlu) Ebu'l-Kâsım'ı, kendi cemâline kurban olarak gördün, onun Yusuf'u üzerinde Kurban (bayramı) namazını kıldın; yanmışların feryadını ve hüznünü duydun. Geri dön, eğer böyle olmasaydı, Ebu'l-Hasan kalmazdı; sen âlemin maşûkusun.'"

"Ebû Saîd, 'Bistâm tarafına gider, (Bâyezîd'in türbesini) ziyarette bulunur, geri döneriz', dedi."

"Ebu'l-Hasan, 'haccı yaptın, umre de mi yapmak istiyorsun', dedi."

"Neticede, Ebû Saîd üç gün orada ikamet ettikten sonra Bistâm'a gitti."[12]

Esrâru't-tevhîd'de birinci sahne bu şekilde son bulur. Bu eserdeki ikinci sahneye geçmeden *Muntahab-i Nûru'l-ulûm*'daki ikinci sahnenin özetini verelim (Bu kısımda da mübalağalar hemen göze çarpar):

"Gidip Dâmğân'a vardılar, Irak yolu kapandı; kırk gün ve gece Dâmğân'da kaldılar. Bir gün Ebû Saîd hizmetçiye: 'Hangi tarafa olursa olsun, binek bulursan kirala gideriz', dedi. Bistâm tarafına binek buldular. Harakân'a yaklaşınca yolu kaybettiler; bir gün ve gece dolaşıp durdular. Ebû Saîd: 'Bu ne haldir bilir misiniz?' diye sordu. 'Şeyh bilir', dediler. "Harakânî, bize tövbe (istiğfar) buyurur', dedi."

"Şeyh (Ebu'l-Hasan)'in huzuruna vardıklarında dedi: 'Ey Ebû Saîd, o yer Allah'a yalvarıyordu ki, kendi evliyânı bana ulaştır; duasını kabul etmişler. Ey Ebû Saîd, neden Kâbe'nin sana geleceği gibi (bir mertebede) olmuyorsun?' diye sordu."

"(Ebû Saîd) dedi: 'Bu mertebe senin içindir.' (Ebu'l-Hasan) 'Gecenin ortasında Kâbe'yi görmek için bu gece bizimle birlikte mescitte otur', dedi... Şeyh (Ebu'l-Hasan-i Harakânî) dedi: 'Ey Ebû Saîd, bak!'"

"Ebû Saîd, ev (Kâbe'n)'in iki şeyhin başı üzerinde tavaf ettiğini gördü. Ebu'l-Hasan dedi: 'Allah'a sığınırım!' Ebû Saîd Kabe'nin halkasını tuttu ve hacet istedi[13]."

Muntahab-i Nûru'l-ulûm'daki ikinci sahne kuru ve yaban bir anlatımla bu şekilde son bulur. *...neden Kâbe'nin sana geleceği gibi (bir mertebede) olmuyorsun? Kırk gün, yolu şaşırdılar* ve benzeri şeyler mübalâğa eseri olmalı. Kendini başkasından üstün tutmayı içeren ifadeler Harakânî'nin şah-

siyetine yakışmadığı gibi, *Esrâru't-tevhîd*'in müellifi, Ebû Saîd'in müritleriyle tekrar Harakân'a dönüşlerine kadar ziyaretin iki safhası arasında geçen süreyi, her gün nerede kaldıklarını ayrıntılı bir şekle belirtir. Ona göre, Ebû Saîd ilkin Harakân'da üç gün kaldıktan sonra orayı terk ederek Bâyezîd-i Bistâmî'nin mezarını ziyaret eder, bir gün bir gece Bistâm'da kalır; oradan Dâmgân'a giderek orada da üç gün kalır, üç ya da dört gün daha çeşitli yerlere uğradıktan sonra yedi veya sekizinci gün tekrar Harakân'a varır ve üç gün daha Ebu'l-Hasan'ın yanında kalır.

Şimdi ikinci sahneyi *Esrâru't-tevhîd*'in müellifinden okuyalım:

"Ebû Saîd ve arkadaşları, Rey'den Horasan tarafına döndükten sonra... (Ebu'l-Hasan'a) yük olmamak için, Bistâm ve Harakân tarafına gitmeyi düşünmüyorlardı; bu köyde merkepleri kiraladılar... dört beş gün yolda kalmaları gerektiği ve şeyhe büyük bir kalabalık refakat ettiği için, yol azığını da temin ettiler. Ebu'l-Hasan ise onların... tekrar kendisine uğrayacaklarını düşünüyordu... üç derviş gönderdi... Onlar seherde... sahra tarafına hareket etmek niyetindeydiler; kapı çalındı.. gelenler o üç derviş idi... Hasan Mueddeb onları oturttu... Ebû Saîd ona... 'Bu gelenler kimlerdir?' diye sorunca: 'Harakân dervişleridir', diye cevap verdi. 'Ne diyorlar?' dedi. 'Sormadım', dedi... Şeyh onları çağırttı... Ebu'l-Hasan'ın selamını söylediler. Şeyhimiz onlara: 'Şeyh Ebu'l-Hasan ne emretti?' diye sordu. 'Ebû Saîd, bu yüceliği ona lütfeden Allah'ın hatırı için bizi görmeden geçmesin' dediğini söylediler. Şeyhimiz, 'ferman onundur', dedi. Sonra şeyhimiz Hasan Mueddeb'e: '...ikisini hemen o pîrin yanına geri gönder de içi rahatlasın, bize arkadaşlık etmesi için biri de burada kalsın, eğer merkepçiler gelirse onlardan özür dile, çuvallarını geri ver', dedi... Sûfîlerin bu durumdan haberleri yoktu; ertesi gün sahra yolundan gideceklerini sandılar. Oysaki şeyh Bistâm ve Harakân tarafına yöneldi... Şeyh Bistâm'a gitti, (Bâyezîd'in türbesini) ziyarette bulunduktan sonra, Harakân'a Ebu'l-Hasan'a giderek üç gün daha orada ikamet etti."

"Bir gün Ebu'l-Hasan, söz arasında Ebû Saîd'e sordu: 'Sizin şehrinizde düğün olur mu?'"

"Şeyh: 'Evet olur; düğünde gelinden daha güzel birçok davetli olur; fakat onlar arasında taht, taç ve cilve sadece birinin olur', dedi. Şeyh (Ebu'l-Hasan) bir nara attı ve şöyle dedi (mısra): 'Padişah bütün hâlini kadehte gördü.'"

"Bir gün Ebu'l-Hasan, Ebû Saîd ile oturmuşlardı, bütün cemaat da hazır bulunuyordu. Ebu'l-Hasan cemaate yönelerek şöyle dedi: 'Kıyamet günü, bütün uluları getirtirler, Allah'ın arşı altında her biri için, bir kürsü koyarlar. Hak'tan konuşmaları için, insanlara Allah'tan nidâ gelir; Hak'tan Hakk'ı konuşmak üzere Ebû Saîd için de kürsü koyarlar, fakat o ortada olmaz.'"

"Üç gün geçince dördüncü günde Ebû Saîd, izin istedi..."

"Şeyh Ebu'l-Hasan, çocukları ve cemaati... uğurlamak için dışarı çıktılar; veda ânında Ebû Saîd'e dedi: 'Senin yolun *bast* ile ferahlık üzeredir,

bizim yolumuz *kabz* ile hüzün üzeredir; şimdi sen sevinçli ol ve neşeyle yaşa, biz de senin sıkıntını çekelim; çünkü ikimiz de O'nun işini yapıyoruz.'"

"Sonra Şeyh Ebû Saîd'in gidişinin eresi günü... Hasan Mueddeb'in seccadesinin bulunduğu yerde, serginin altında.. altın buldular... Ebu'l-Hasan'a götürdüler... Tarttıklarında yirmi dinar çıktı. Şeyh, 'Bakınız, ne kadar borcumuz vardır?' diye sordu. Hesapladılar yirmi dinar borç çıktı. Ebu'l-Hasan dedi: 'Borcumuza karşılık ödeyin; çünkü bizim borcumuz, onun borcudur ve onun borcu, bizim borcumuzdur.' Ebû Saîd, konakladıkları köyde Hasan (Mueddeb)'a, 'Hamama gidelim', dedi..."

"Hasan hamam parasını ayarlamaya çalışırken, Harakân'da kaybedilen o altın kesesinin mevcut olmadığını anladı. Canı sıkıldı. Şeyh onu (o halde) görünce... 'Kaybolduğu yerde, bizim isteğimizle olmuştur', dedi."

"Ertesi gün... Şeyh Ebu'l-Hasan'ın emriyle o altını, ne yaptıklarının haberi geldi. Ebû Saîd, Ebu'l-Hasan'ın ne yapıp ne söylediğini öğrenince, 'onun söylediği gibidir', dedi..."

"Nişâbur'a vardıklarında sûfîlerden bir grup dedi ki: 'Şeyh, Harakân'a varınca, onun (Allah'la olan) o *vakti*, konuşması ve bütün hâlleri kesintiye uğradı, hepsi tükendi.' Bu sözleri şundan dolayı söylediler: Şeyh, Harakân'a varıp orada kaldığı sürece hiç konuşmadı; çünkü Şeyh Ebu'l-Hasan demişti ki: 'Sen bizim hacetimizsin; biz Mübarek ve Yüce Allah'tan, 'Senin bu sırlarını kendisine anlatmamız için, bize kendi dostlarından bir dost gönder' şeklinde bir hacet istemiştik.' Şeyhimizi bu görevle oraya götürdükleri için, o bir şey konuşmadı. Bu sözün kanıtı şudur ki, Ebu'l-Hasan orada ne kadar şeyhimizi konuşmak için kışkırtarak, 'bir şey söyle, bize nasihatte bulun', dediyse, şeyhimiz, 'sizin konuşmanız gerekir, bizi dinlemek için getirmişlerdir', diye cevap verdi. O grubun, bu nükteden haberi olmadığı halde bu şekilde konuştular; konuşulanları şeyhimize söylediklerinde, dedi ki: 'O toprak bizi istetti, oraya vardığımızda o toprakta toprağa dönüşüp yok olunca, olgunlaştık.' Büyükler kendileri anlatmazlar. Şeyhimiz, o eleştiriden dolayı bu cevabı verdi. Bunun hakikati üzerinde derin düşünülürse yapılan yorum anlaşılır. Şeyhimizin Harakân'a gidişi ve Nişâbur'a dönüşüyle ilgili bize ulaşan budur[14]."

Bu hikâye, bazı hususlarda alıntıları verilen iki kaynakla müttefik, bazı hususlarda da onlardan tamamen farklı olarak Attâr'ın *Tezkiretu'l-evliyâ*'sında da yer almıştır. Attâr hac meselesine asla değinmemiştir. Fakat Ebû Saîd'in *bast* ehli, Ebu'l-Hasan'ın *kabz* ehli olması ve onların bu vasıflarını değiştirmek istemeleri meseleleri ile Ebu'l-Hasan'ın, Ebû Saîd'i kendine zamanın velîsi seçmesi, Ebu'l-Hasan'ın ilk defa semâ yapmış olması gibi bazı hususlara değinmesi özellikle dikkat çekicidir. Hikâyenin söz konusu eserdeki özeti şöyledir:

"Naklederler ki, Ebû Saîd Ebu'l-Hasan'ın yanına varınca... ve yemek işi bittikten sonra Ebû Saîd, 'müsaade varsa, bir şey söylesinler', diye so-

runca, şeyh de, 'benim semâya tahammülüm yoktur, fakat sana uyarak dinlerim', dedi."

"Elle def çalarak bir beyit (ilâhî) söylediler. Şeyh (Harakânî) bütün ömrü boyunca ilk kez bu defa semâya oturmuştu... Semâ iki müridi öyle etkiledi ki, her ikisinin şakak damarı şişip çatladı, al (kan) aktı; Ebû Saîd başını eğdi, dedi: 'Ey Şeyh, kalkıp birlikte semâ yapma zamanı geldi. Ebu'l-Hasan kalktı, kendi abâsını üç defa salladı, yedi defa ayağını yere vurdu; tekkenin bütün duvarları ona uyarak cümbüşe geldi. Ebû Saîd, 'sakin ol, binalar yıkılıyor', dedi..."

"Naklederler ki, Ebû Saîd şöyle dedi: 'Şiblî ve arkadaşları *tûbâ*'nın gölgesinde bir araya gelmişlerdi, ben vecde gelip tavafta bulunurken Şiblî'nin hırkasının köşesini gördüm.' Sonra Ebu'l-Hasan, "ey Ebû Saîd, semâ, yukarıdan tâ arşa kadar, aşağıdan yerin en dibine kadar açıkça gören uygundur', dedikten sonra arkadaşlara (müritlere) şöyle dedi: 'Eğer size, neden raks (semâ) ediyorsunuz, diye sorarlarsa, deyin, biz, böyle yapan kimselere uyuyoruz; bu, bu hususta en düşük payedir.'"

"Naklederler ki, Şeyh Ebû Saîd ile Şeyh Ebu'l-Hasan, o birinin *bastı* bu diğerine ve diğerinin *kabzı*, berikine geçmesini istediler. Birbirlerini kucakladılar, her iki nitelik nakletti. Ebû Saîd, o gece sabaha kadar başını dizine koyarak mırıldanıp ağlıyordu. Ebu'l-Hasan da gece boyunca narâ atarak raks (semâ) ediyordu. Sabah olunca Ebu'l-Hasan geldi, dedi: 'Ey şeyh, benim hüznümü (kabz) bana geri ver, çünkü ben o hüznümle daha mutluyum.' Böylece o vasıflar geri yerlerine intikal etti. (Şeyh) sonra Ebû Saîd'e, 'yarın kıyamette, hemen ortaya çıkma çünkü sen tamamen lütufsun, dayanamazsın; bu nedenle ilkin ben gidip kıyametin dehşetini yatıştırırım, ondan sonra sen çık gel', dedi..."

"Ebu'l-Hasan onunla vedalaşmaya çıkınca dedi: 'Ben seni kendime zamanın velîsi olarak seçtim; çünkü otuz yıldır, Allah'tan, içimdeki sözlerden birkaçını kendisine söyleyebileceğim bir kulu isteyip durdum; söyleyeceklerimi dinleyecek (hazmedecek) bir mahrem bulamadım, neticede seni bana gönderdiler.'"

"Ebû Saîd ister istemez orada fazla bir şey konuşmamıştı. Sonradan kendisine, 'neden orada konuşmadın?' diye sorduklarında, 'bizi dinlemek için göndermişlerdi', dedi ve ekledi, 'bir denizden bir kişinin konuşması kâfidir.' ve devamla, "ben pişmiş bir tuğla idim; Harakân'a varınca cevher olarak döndüm', dedi...[15]"

Bu ziyarette dikkat çeken bazı hususlar:

1. Hac Meselesi: Bu varyantların satır aralarına dikkat edilince, Ebû Saîd'in, Ebu'l- Hasan'ı ziyaret etmesinin sebepleri ve bu ziyaret esnasında gündeme gelen meseleler hususunda bazı neticeleri çıkarmanın mümkün olacağı görülür. Yukarıda da ifade edildiği gibi hac ziyaretine pek sıcak bakmayan Ebû Saîd müritleriyle semâya durduğu bir sırada vecde gelerek hac ziyaretine karar verdiği zaman, onun bu husustaki düşüncelerini önce-

den bilen müritlerinin bu karara karşı şaşkınlıklarına, "bir şey beni o tarafa çekiyor," şeklinde cevap vermişti.

Esrâru't-tevhîd'in nâşirinin de belirttiği gibi, Ebû Saîd, çağdaşı âlim ve sûfîler tarafından, hacca gitmemek veya hac ziyaretine karşı çıkmak yahut haccı önemsememek zaafıyla suçlanırdı. Hatta müritlerini hacca gitmekten alıkoyduğu gibi, onlara bu farz ibadet yerine, ilk şeyhi Ebu'l-Fazl Hasan-i Serahasî'nin (ö. VI. asrın sonları)[16] mezarını birkaç kez tavaf etmelerini tavsiye ettiği belirtilir. İlk defa oğluyla çıktığı bu hac yolculuğunu Harakân'da Şeyh Ebu'l-Hasan'ı ve Bistâm'da da Bâyezîd-i Bistâmî ve benzerlerinin mezarlarını ziyaret etmek suretiyle sona erdirerek Nişâbur'a geri dönmüştü. Çağdaşı ve önceki bazı ünlü sûfîler defalarca uzun çöl yolunu yaya olarak kat etme zahmetine katlanarak hacca gittikleri halde, onun seksen üç yıllık ömründe asla hacca gitmediği söylenir.[17] *Esrâru't-tevhid*'deki anekdotlara göre, bir gün Ebû Saîd cemaate vaaz verirken, "Allah bilir ki... Allah her kimin önüne hac yolunu koyarsa, o kimseyi Hak yolundan alıkoymuş olur", deyince[18] buna itiraz eden biri, "pîrler hacca gittiği halde sen gitmedin, sebep nedir?" diye sormuş, Ebû Saîd de şöyle demişti: "Bu ne demek, pîrler hacca gitti ve sen gitmedin; binlerce fersah yürüyerek bir taş binayı (Kâbe) ziyaret etmek için bunca yolu ayağıyla kat etmek büyük bir iş değildir; yiğit kişi, burada oturduğu halde, bir gün zarfında, Beytulmâmûr'un birkaç kez başının etrafını tavaf ettiği kimsedir; bakıp da görmelisin[19]."Çağdaşı Yahyâ Mâverâunnehrî adlı sûfî de hac yolculuğundan dönüp Meyhene'de Ebû Saîd'i ziyaret ettiği esnada, Ebû Saîd ona, "(Kâbe'den) getirdiğini cemaatle paylaşıp istifade etmelerini sağlaman lâzımdır", deyince bu derviş şeyhin sorusuna şöyle cevap vermişti: "Ey şeyh, gittik, orada bulunduk, gördük ve anladık ki dost (sevgili) orada değildi." Şeyh bir nara atarak, "bir daha söyle", demişti. O tekrarlayınca, şeyh tekrar nara atarak, "tekrar söyle", demişti. Derviş bunu üç kez tekrarlamıştı. Bunun üzerine şeyh, cemaate yönelerek, "Bu adamın sıdkından daha üstünü yoktur; işte sadâkati ondan öğrenin" demişti[20]. Yukarıdaki alıntıda da işaret edildiği gibi, onun hac ziyaretiyle ilgili fikirlerini bilen müritlerinin, bu karara karşı şaşkınlıklarını gizlememeleri bu sebebe dayanıyordu.

Yukarıda ayrıntıları verilen bu iki zatın görüşüp konuşmalarından Ebu'l-Hasan'ın da hac ziyareti hususunda onunla aynı görüşü paylaştığı anlaşılır. Ayrıca Ebu'l-Hasan'ın hac ziyaretinde bulunduğu hususunda kaynaklarda herhangi bir işaretle de karşılaşmış değiliz. Nitekim, Ebû Saîd ona, "sana bir şey danışacağım; mübarek (hac) yolculuğuna çıkıyorum..." diye sorduğunda, Ebu'l-Hasan'ın, "ya Ebû Saîd, hemen buradan geri dön... Seni Mekke'ye bırakmazlar. Sen, seni Mekke'ye götürmelerinden daha üstünsün. Seni tavaf etmesi için, Kâbe'yi sana getirirler... Ey Şeyh! Biz, her gece Kabe'nin senin etrafını tavaf ettiğini görüyoruz, senin Kâbe'de ne işin vardır? Geri dön; çünkü seni bunun için getirttiler. Haccı yaptın. Ebu'l-Hasan'ın, hüzün çölünü aştın; onun niyazının *lebbeyk* (emrine hazırım)'ini duydun; onun tekkesinin Arafât'ına çıktın; onun nefisinin şeytanlarının

taşlanmasını şahit oldun; Ebu'l-Hasan'ın (oğlu) Ebu'l-Kâsım'ı, kendi cemâline kurban olarak gördün ve onun Yusuf'u üzerinde Kurban (bayramı) namazını kıldın; yanmışların feryadını ve hüznünü duydun. Geri dön, eğer böyle olmasaydı, Ebu'l-Hasan kalmazdı; sen âlemin maşûkusun," şeklindeki söz konusu kanaatini teyit eden ifadeleri yukarıda geçti.

2. Semâ Meselesi: Özellikle *Tezkiretu'l-evliyâ* ve diğerlerinden yukarıda yapılan alıntılara göre, Ebu'l-Hasan'ın semâ'a sıcak bakmadığı ve ömründe ilk defa bu ziyaret esnasında Ebû Saîd'in ısrarı üzerine semâ'a durmakla birlikte semâ için özel şartlar ileri sürdüğü ve muhtemelen psikolojik olarak misafiri Ebû Saîd'in etkisinde kalarak, öteden beri bazı âlim ve sûfîlerin semâ'a yaptıkları itirazlarına cevap vermeleri hususunda müritlere "eğer size, neden raks (semâ) ediyorsunuz, diye sorarlarsa, deyin, biz, böyle yapan kimselere uyuyoruz; bu, bu hususta en düşük payedir." şeklinde tavsiyelerde bulunduğu anlaşılmaktadır[21]. Ebu'l-Hasan semâ yaptıktan sonra şu şartı ileri sürmüştü:

"Ya Ebâ Saîd, semâ o kimseye uygun düşer ki ayağını yere vurunca, yerin en dibine kadar, yukarıdan da arşa kadar açıkça görmelidir."

Ebu'l-Hasan, semâ ile ilgili buna benzer görüşlerini *Muntahab-i Nûru'l-'ulûm*'un çeşitli yerlerinde ifade etmiştir. Bir yerde yukarıdaki görüşünü teyit eden şu menkıbe geçer: "Semâ (raks) hakkında sordular: Dedi: 'Semâ, yere ayağını vurunca, yerin en dibine kadar ve kolunu kaldırınca arşa kadar gören, erin işidir; bunun dışında olanı, Bâyezîd, Cüneyd ve Şiblî'nin şerefini düşürür![22]"

Böylece görünürde Harakânî, sadece bazı istisnaî durumlarda semâ'ı câiz görüp ilk sûfîler gibi bu hususta ihtiyatlı bir yol izlemiştir[23].

3. Ziyaret Sebebi ve Ebu'l-Hasan'ın Ebû Saîd'e Söylediği Sır: Söz konusu ziyaret boyunca Ebu'l-Hasan Ebû Saîd'e, "konuş, bana nasihatte bulun", diye ısrar ettikçe, Ebû Saîd, "onun konuşması lâzımdır," diyerek devamla, "bizi buraya söz dinlemek için getirmişler, onun konuşması lâzımdır" şeklinde karşılık vermişti. Bunun üzerine Ebu'l-Hasan, "sen, Allah'tan istediğimiz, hacetimizsin; biz Yüce Allah'tan, 'Senin bu sırlarını kendisine anlatabileceğimiz, kendi dostlarından bir dostu gönder', şeklinde bir hacette bulunmuştuk; sen bizim o (istediğimiz) hacetsin. Ben ihtiyar ve güçsüz olduğum için sana gelemedim, oysaki senin kuvvetin ve imkânın yerindedir; seni bize getirdiler." der dururdu. Ayrıca Ebû Saîd'in hanımına, "ey fâkire, dikkat et, uyanık ol ki sen Hak ile arkadaş (eş) olmuşsun. Burada beşeriyet kalmamıştır, burada nefis kalmamıştır; burada sadece Hak vardır Hak", diye tavsiyede bulunduktan sonra, odaya girip Ebû Saîd'in karşısında diz üstü oturarak, "Ey Şeyh! Öyle dertlerim vardır ki, peygamberler bile, o dert yükünü taşımaktan âcizdirler; eğer o dertten bir nefes çıkarsam, gök ve yer yok olurlar." der, sonra başını Ebû Saîd'in yastığına iyice yaklaştırarak gizlice konuşurdu. Bütün bu diyaloglar ve râvinin; "Her ikisi ağlıyorlardı, ben ne söylediklerini bilmiyordum ve duymuyordum. Daha sonra elini Ebû Saîd'in elbisesi içine sokarak onun göğsüne götürdü ve dedi: 'Bir elimi Bâkî

nûra daldırdım...' şeklindeki ifadeleri ve neticede *Esrâru't-tevhîd*'in müellifinin şu mezkur yorumu:

"Nişâbur'a vardıklarında sûfilerden bir grup dedi ki: 'Şeyh, Harakân'a varıp orada kaldığı sürece hiç konuşmadı; çünkü Şeyh Ebu'l-Hasan demişti ki: 'Sen bizim hacetimizsin; biz Mübarek ve Yüce Allah'tan, 'senin bu sırlarını kendisine anlatmamız için, bize kendi dostlarından bir dostu gönder' şeklinde bir hacet istemiştik.' (dolayısıyla) şeyhimizi bu görevle oraya götürdükleri için, o bir şey konuşmadı. Bu sözün kanıtı şudur ki, Şeyh Ebu'l-Hasan orada ne kadar Şeyhimizi konuşmak için kışkırtarak: 'Bir şey söyle, bize nasihatte bulun', dediyse, Şeyhimiz, 'Sizin konuşmanız gerekir, bizi dinlemek için getirmişlerdir', diye cevap verdi. O grubun, bu nükteden haberi olmadığı halde bu şekilde konuştular ve konuşulanı şeyhimize söylediklerinde, şeyhimiz dedi ki: 'O toprak bizi istetti, oraya vardığımızda o toprakta toprağa dönüşüp yok olunca olgunlaştık'";

Her iki şeyhin, henüz tam bir sisteme oturtulmamış *vahdet-i vücûd*u benimsedikleri ve bu noktadan hareketle Ebu'l-Hasan'ın Ebû Saîd'de sen Hak'sın dediği; hac ziyareti noktasında hemfikir göründükleri; Ebû Saîd ömrü boyunca semâ yaparak devrin diğer âlim ve şeyhlerinin tepkilerini üzerine çekerken, Ebu'l-Hasan'ın semâ ile ilgili ihtiyatlı fikirlere sâhip olduğu ve onun için şartlar ileri sürdüğü açıkça anlaşılmaktadır. Fakat acaba Ebu'l-Hasan, Ebû Saîd'e, "Sen, Allah'tan istediğimiz, hacetimizsin; biz Yüce Allah'tan, "Sen'in bu sırlarını kendisine anlatabileceğimiz, kendi dostlarından bir dostu gönder', şeklinde bir hacette bulunmuştuk; sen bizim o (istediğimiz) hacetsin..." ve;

"Ey Şeyh! Öyle dertlerim vardır ki, peygamberler bile, o dert yükünü taşımaktan âcizdirler; eğer o dertten bir nefes çıkarırsam, gök ve yer yok olurlar." dedikten sonra, başını onun yastığına iyice yaklaştırarak gizlice konuşması ve her ikisinin ağlaması durumundan anlaşılan ve Ebû Saîd'in farkında olduğu görev ve aralarındaki sır neydi?

Şeyh-i İşrâk olarak bilinen ünlü filozof ve ârif Şihâbuddîn Yahya Suhreverdî (ö. 587/1191)'nin bu sır hususundaki yorumunu vermekte fayda vardır. Sühreverdî, bu iki ünlü sûfî ile *işrakıyye* felsefesi arasında bağlantı kurarak aralarındaki sırrı kendine özgü bir biçimde *vahdet-i vücud*la yorumlamıştır. Nitekim şöyle der:

"Duydum ki Şeyh Ebu'l-Hayr (r.a.)'a gayb âleminde emredildi ki: 'Kalk Şeyh Ebu'l-Hasan-i Harakânî'ye git, ona teslim ettiğimiz emaneti al.' Şeyh Ebû Saîd kalktı, Ebu'l-Hasan'a gitti. Ebu'l Hasan onu görünce dedi: 'Ey Ebû Saîd, senin bende olan emanetin şudur: 'Bil ki Sûfî balçıktan değildir.' Ebû Saîd bunu duyunca hizmette bulunarak geri gitti. Büyük çaba göstererek balçıktan olmayan o sûfîyi gördü. Bütün gün, "Sûfî de Allah'la birlikte mekânsızdır." der dururdu[24].

Harakânî'nin "Sûfî gayr-i mahlûktur." daha açık bir ifadeyle "sûfî yaratılmamıştır" şeklindeki sözü, tasavvuf çevrelerinde bir hayli yankı bulmuş ve Necmeddin-i Dâye olarak bilinen Necmeddin-i Râzî, *Risâletu'l-'âşık*

ile'l-ma'şûk fî şerh-i kelimâti "es-Sûfî gayru mahlûk" min kelâmi eş-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Harakânî adıyla bir risâle yazmıştır[25]. Harakânî'nin bu sözü başka sûfîler tarafından da yorumlanmıştır.

Örneğin *Esrâru't-tevhîd*'in yazarı Ebû Saîd'in şöyle dediğini nakleder: Şeyhimiz dedi: "(Emirelmüminin) Ebû Bekir Sıddık'a (Allah ondan razı olsun) dediler: 'Sen kimi seversin?' 'Yüce Allah'ın yaratmamış olduğu bir kimseyi', diye cevap verdi. Müritler: 'ey şeyh, Yüce Allah'ın yaratmamış olduğu bir kimseyi ne yaparlar; çünkü onun hiçbir şeyden haberi olmaz?' dediler. Şeyhimiz dedi: 'Yaratılmamış kişi, sizin zannettiğiniz gibi, Allah'ın kendisini yaratmadığı kişi değildir; zira Allah bir kimseyi yaratır ve onda bütün bu (insanî) sıfatları oluşturarak kendisine yerleştirir; ondan sonra o sıfatları ondan çıkarır ve arınmışlık bakımından onu, sanki (eskiden) yaratmamış ve bütün o sıfatlarla bulaştırmamış bir şekle çevirir.' Şeyh devamla dedi: 'Şeyh Ebu'l-Hasan-i Harakânî: *Sûfî yaratılmamıştır*, sözünü bundan dolayı söylemiştir[26]."

Tezkiretu'l-evliyâ'nın müellifi de Harakânî'nin şu benzer sözünü nakledererek aşağıdaki şekilde yorumlamıştır: "Ve dedi: 'Siz varlığınızı görmeyiniz ki, tüm *varlık* siz olasınız.' Allah der ki: 'Bütün bu mahlûkatı ben yaratmışım, fakat sûfîyi yaratmamışım.' Yani; varlığı yok (ma'dûm) olan yaratılmaz. bir anlamı da, sûfî halk âleminden değil, emir âlemindendir[27]."

Yukarıda alıntısı yapılan sözlerinin devamında Sühreverdî, Ebu'l-Hasan'ın manevî şeyhi Bâyezîd'in şu sözünün de aynı şeyi ifade ettiğini belirtir: "İki dünyada da zâtımı aradım bulamadım... derimden sıyrılınca, kim olduğumu gördüm[28]."

Sühreverdî'ye göre Ebu'l-Hasan-i Harakânî diğer bazı İranlı ünlü sûfîler gibi, kaynağı çok eski dönemlere dayanan İran menşe'li *hikmet-i husrevânî*'nin yani *"işrakıyye"* düşüncesinin bir temsilcisidir[29].

İşrakıyye terim olarak, "İslîm düşünce tarihinde bilginin kaynağı olarak akıl yürütmeyi (istidlâl) temel alan rasyonalist Meşşâî felsefeye karşı mistik tecrübe ve sezgiye (keşf, zevk, hads) dayanan düşünce sisteminin adıdır." *İşrakıyyûn* da bu düşüncenin izleyicileridir." Bu düşüncenin en önemli temsilcisi sayılan Sühreverdî, Ebu'l-Hasan-i Harakânî Hallâc-i Mansûr (ö. 305/917), Sehl b. Abdullah et-Tusterî (ö.283/896), Bâyezîd-i Bistâmî ve Harakânî'nin Şeyhî Ebu'l-Abbâs Kassâb-i Âmulî gibi sûfîleri, eski İran menşeli *hikmet-i husrevânî* veya husrevânîler denilen eski İranlı rahip kıralar tarafından temsil edilen *ilâhî hikmet*'in yani işrakıyye düşüncesinin İran kolunun temsilcileri olarak gösterir... Ona göre, yukarıda adı geçen sûfîler hariç, "İslâm filozofları olarak bilinenlerden hiçbiri hakikat bilgisine (huzûrî bilgi) ulaşmamış ve gerçek anlamda filozof de bu sûfîlerdir... Bu felsefî düşünceye göre kısaca "Allah en yüce ve hakiki nurdur, diğer bütün nurların de kaynağı O'dur. Ruhanî-cismanî bütün varlıklar aslında o nurun yansımalarıdır... böylece her şey nurdan sudur eder ve yine o nura döner..." Bu düşüncenin Mecûsî ve Manişeist inançlarla da hiçbir alâkası yoktur[30].

Harakânî'nin bu "sûfî yaratılmamıştır" veya "gayri mahlûktur" sözünü açıklayan Râzî de özellikle Allah'ın nurunun, insanda tecelli etmesi hususuna dikkat çekmiştir[31].

Başka yerde de inceleneceği gibi Harakânî'nin nur kavramına dair başka ifadeleri de mevcuttur. Fakat onun bilinçli olarak eski İran düşüncesinde mevcut nur kavramını kastettiği şüphelidir. Ancak Bâyezîd'in fikirlerinin taşıyıcısı olduğu kesindir.

---

[1] Bk. Muhammed bin Munevver, *Esrâru't-tevhîd fî makâmâti'ş-Şeyh Ebî's-Sa'îd* (nşr. Muhammed Rızâ Şefî'i-yi Kedkenî), Muessese-i İntişârât-i Âgâh, Tahran 1321 hş., I, 45, 135 vd; Attâr, Ferîduddîn, *Tezkiretu'l-evliyâ* (nşr. R. Nicholson), Dunyâ-yi Kitâb Tahran 1370 hş., II, 201-203 vd.; Mînovî, Muctebâ, *Şeyh Ebu'l-Hasan-i Harakânî: Muntahab-i Nûru'l-'ulûm*, Kitâbhâne-i Tahûrî, Tahran 1372 hş., s. 5 vd.; Abdulkerîm Es-Sem'ânî, *el-Ensâb* (nşr. D. S. Margoliouth, D. Litte), London 1912'den ofset baskı, Bağdat 1970, v. 195; el-Hamevî, Yâkût b. Abdullah, *Mu'cemu'l-buldân*, Beyrut 1986, II, 360; İbnu'l-Esîr, 'İzzuddîn el-Cezerî, *el-Lubâb fî tezhîbi'l-ensâb*, Bağdat ts., I, 423; Mevlânâ Celâleddîn, Muhammed, *Mesnevi-yi Ma'nevî*, (nşr. Nicholson, Reynold A.), Tahran 1376 hş., s. 148, 634-640 vd; Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mesnevi ve Şerhi*, M.E.B. İstanbul 1985, I, 555 vd., IV, 261 vd.; Câmî, Abdurrahman, *Nefehâtu'l-'uns min hazarâti'l-kuds* (nşr. Mehdi-yi Tevhîdî Pûr), İntişârât-i Kitâbfurûşi-yi Mahmûdî, Tahran 1336 hş., s. 298 vd.; Zerrînkûb, Abdulhuseyn, *Custucû der Tasavvuf-i Îrân*, Emîr Kebîr, Tahran 1369 hş., s. 56 vd.; Uludağ, Süleyman, "*Harakânî*", *DİA (Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi)*, XVI, 93 vd.; Hakîkat, Abdurrefî', *Târîh-i 'İrfân ve Ârifân-i Îrân*, İntişârât-i Kumiş, Tahran, 1372 hş., s. 357-358 vd.; Berthels, Yogni Edvardoviç, *Tasavvuf u Edebiyât-i Tasavvuf* (Farsça'ya çev. Sîrûs-i Îzedî), Emîr-i Kebîr, Tahran 1376 hş., s. 311 vd.

[2] Bk. el-Hucvîrî, Ebu'l-Hasan Ali b. Osman, *Keşfu'l-mahcûb* (nşr. Valentine A. Zhukovski, muk. Kâsım-i Ensârî), Kitâbhâne-i Tahûrî, Tahran 1358 hş./1979, s. 204; *Esrâru't-tevhîd*, I muk., 23-43, 70 vd.; Tefezzulî, A-Mehîn, F. Cevân, *Ferheng-i Bozorgân-i İslâm u Îrân*, Meşhed 1372 hş., s. 420-421; Yazıcı, Tahsin, "*Ebû Saîd Ebü'l-Hayr*", *DİA*, X, 220-222. Aslında Ebû Saîd'e nisbet edilen şiirlerin ona ait olmadığını söyleyenler de vardır. Reşîdî, Yâr Ahmed-i Tebrîzî, *Rubâ'iyyât-ı Hayyâm Tarabhâne* (nşr. Celâleddîn-i Humâyî), Kum 1372 hş. muk. 47-48; *Şeyh Ebu'l-Hasan-i Harakânî*, s. 137-138.

[3] *Esrâru't-tevhîd*, I, muk. 49-50.

[4] Bk. *Şeyh Ebu'l-Hasan-i Harakânî*, s. 136-138; Tedeyyin, 'Atâullah, *Cilvehâ-yi Tasavvuf ve 'İrfân der Îrân ve Cihân*, Tahran 1374 hş., s. 49 vd.

[5] Ebû Saîd'in, Ebu'l-Hasan'ı ziyaretiyle ilgili olay, el-Hucvîrî'nin *Keşfu'l-mahcûb*'u, Harakânî'nin bir müridi tarafından kaleme alınmış olan *Muntahab-i Nûru'l-'ulûm*, yine Ebû Saîd'in bir müridi ve akrabası Muhammer Munevver tarafından yazılan *Esrâru't-tevhîd* ve Attâr'ın *Tezkiretu'l-evliyâ*'sı gibi birçok eski ve yeni kaynakta farklı olarak yer almıştır. (bk. *Custucû der tasavvuf-i Îrân*, s. 59). Attar'ın anlatımı da abartıdan boş değildir. Hucvîrî ise olayı çok kısa olarak yazmıştır. Bu buluşma *Keşfu'l-mahcûb* (s. 204)'da şöyle anlatılmıştır: Şeyh Ebû Saîd'in hizmetçisi Hasan Mueddeb'den duydum ki, Şeyh (Ebû Saîd) o (Ebu'l-Hasan)'nun huzuruna varınca, hiç konuşmamıştı; dinleyici kesilmişti, sadece onun sözüne cevap verirdi. (Mueddeb

der:) ben ona dedim ki: "Ey şeyh, neden böyle susup durdun?" Dedi: "Bir denizden bir konuşmacı yeterlidir."

[6] Ebû Saîd'le birlikte Harakân'a giden ve yolculuklarda onun ve sûfîlerin ihtiyaçlarını tedarik eden zengin bir şahıs ve hizmetçi.

[7] Ebû Saîd'in, âlim ve sûfî bir yakını. Bk. *Esrâru't-tevhîd*, I muk., s. 146, II, 695-696.

[8] *Esrâru't-tevhîd*, I, 135.

[9] *Şeyh Ebu'l-Hasan-i Harakânî*, s. 136-138.

[10] *Muntahab-i Nuru'l-'ulûm*'da bu ziyaret esnasında söz konusu öldürülme olayından söz edilmemiş. Başka yerde de ifade edildiği gibi, muhtemelen Harakânî'nin başka bir oğlu başka bir zamanda öldürülmüştür.

[11] Şeyh Ebû Saîd'in hanımı.

[12] *Esrâru't-tevhîd*, I, 135-138.

[13] *Şeyh Ebu'l-Hasan-i Harakânî*, s. 137-138.

[14] *Esrâru't-tevhîd*, I, 141-146.

[15] *Tezkiretu'l-eviyâ*, II, 204-206.

[16] Bu sûfî için bk. *Esrâru't-tevhîd*, I muk., s. 32, II, 672.

[17] *Esrâru't-tevhîd*, I, muk., 100.

[18] *Esrâru't-tevhîd*, I, muk., 100-101; krş., I, 286.

[19] *Esrâru't-tevhîd*, I, muk., 100; krş., I, 265.

[20] *Esrâru't-tevhîd*, I, muk., s. 101; krş., I, 265.

[21] Bk. *Tezkiretu'l-eviyâ*, II, 205.

[22] Bk. *Şeyh Ebu'l-Hasan-i Harakânî*, s. 112.

[23] *Tasavvuf u Edebiyât-i Tasavvuf* s. 333 dipnot 43.

[24] Şihâbuddîn Yahya Suhreverdî, *Mecmu'a-i Musennefât: Bustânu'l-kulûb* (nşr. Seyyid Huseyn Nasr- Henry Corbin), Tahran 1977, III, 371

[25] Necmeddin-i Râzî, *Risâletu'l-'âşık ile'l-ma'şûk fî şerh-i kelimâti "es-Sûfî gayru mahlûk" min kelâmi eş-Şeyh Ebu'l-Hasan el-Harakânî* adıyla bir risâle yazmıştır. Bk. Cârullâh Efendi kütüphanesi no: 2061, v. 47-50.

[26] Bk. *Esrâru't-tevhîd*, I, 256-257.

[27] *Tezkiretu'l-evliyâ*, II, 241.

[28] *Mecmu'a-i Musennefât: Bustânu'l-kulûb*, III, 371.

[29] Bk. *Mecmu'a-i Musennefât: Bustânu'l-kulûb*, I, 502-503; krş. *Esrâru't-tevhîd talikât*, II, 650-651. Sözlükte "güneşin doğuşu sırasındaki ışınma, aydınlanma, parlama, tan ağarışı," gibi anlamlara gelen *ışrâk* kelimesi, *şark* (*meşrik*/doğu) kelimesinden türetilmiştir. Terim anlamı, "İslîm düşünce tarihinde bilginin kaynağı olarak akıl yürütmeyi (istidlâl) temel alan rasyonalist Meşşâî felsefeye karşı mistik tecrübe ve sezgiye (keşf, zevk, hads) dayanan düşünce sisteminin adıdır." Bu düşüncenin en önemli temsilcisi olarak kabul edilen Şihâbuddîn es-Suhreverdî el-Maktûl'a göre "kadîm hikmet biri kanıtlamaya (istidlâl) dayalı araştırma ve incelemeyi (el-hikmetu'l-bahsiyye) diğeri mistik tecrübe ve sezgiyi (el-hikmetu'z-zevkiyye) temel alan iki farklı metot kullanıyordu. Bunlardan ilkinin önderi Aristo, ikincisininki Eflâtun'dur. Fakat burada Eflâtun, nurla sembolize edilen kadîm Zerdüştî felsefenin bir devamı ve temsilcisi olarak sunulur. Ayrıca Câmasb,

Ferşâvûşter ve Bucurcmihr gibi eski İran bilgeleri... ve eski dünyanın birçok bilge ve filozofları keşf ve aydınlanma yöntemini benimseyip kullanan birer İşrâki sayılır... Buna göre hakikate ulaşmanın birbirini tamamlayan iki yolu vardır. Bunların ilki nazar ve tefekküre dayanan "bahs", diğeri de kulluk, çile çekme ve ahlâkî arınmada en yüksek düzeye ulaşmayı ifade eden "teellüh"tür. Düşünmeye ve araştırmaya muhtaç olmadan keşf yoluyla hakikatin bilgisine ulaşma düzeyine yükselmiş olana "müteellih" denir. Sühreverdî, bahs ve teellüh yöntemlerini kullanmaları bakımından hakikati arayanları üç kısma ayırır. 1. Teellühü esas alıp bahse önem vermeyenler; 2. Tefekkür ve bahsi önemseyip teellühü ihmal edenler; 3. Her iki yolu takip edenler. İlkine müteellih, ikincisine hakîm, üçüncüsüne de müteellh hakîm veya ilâhî hakîm denir. Sühreverdî peygamberlerle sûfilerin çoğunu birinci grupta, Aristo ile onu izleyen Fârâbî ve İbn Sînâ'yı ikinci grupta gösterir; kendisinin de dahil olduğu üçüncü grubun sayısının çok az olduğunu ileri sürer." Dolayısıyla Sühreverdî Ebu'l-Hasan-i Harakânî Hallâc-i Mansûr, Ebû Sehl-i et-Tusterî, Bâyezîd-i Bistâmî ve Harakânî'nin Şeyhî Ebu'l-Abbâs Kassâb-i Âmulî gibi sûfileri, eski İran menşe'li *hikmet-i husrevânî* veya husrevânîler denilen eski İranlı rahip kıralar tarafından temsil edilen ilâhî hikmet'in yani **işrakıyye** düşüncesinin İran kolunun temsilcileri olarak görülür... "Ona göre, yukarıda adı geçen sûfiler hariç, İslâm filozofları olarak bilinenlerden hiçbiri hakikat bilgisine (huzûrî bilgi) ulaşmamış ve gerçek anlamda filozof de bu sûfilerdir. Aslında tasavvufun doğuşunda ve gelişmesinde Eflâtunculuk, hermetik gelenek ve eski İran hikmetinin etkili olduğu her zaman ileri sürülmüş ve bunun doğruluk payı da vardır. Bu felsefî düşünceye göre kısaca "Allah en yüce ve hakiki nurdur, diğer bütün nurların de kaynağı O'dur. Ruhanî- cismanî bütün varlıklar aslında o nurun yansımalarıdır... böylece her şey nurdan sudur eder ve yine o nura döner..." Bk. Kaya, Mahmut, "*İşrakıyye*", *DİA*, XXIII, 435 vd.; Kutluer, İlhan, "*Hikmetü'l-işrâk*", *DİA*, XVII, 521-524; Suhreverdî, *Mecmu'a-i Musannefât*, I, 500-503; II, 252-255; III, 368-371; Macit Fahri, *İslâm Felsefesi Kelâmı ve Tasavvufuna Giriş*, (çev. Şahin Filiz), İnsan Yayınları İstanbul 200, s. 151 vd.; Şerif, M. M. *İslâm Düşüncesi Tarihi* (Türkçe baskının editörü, Mustafa Armağan), İnsan Yayınları İstanbul 1990, I, 411-435.

[30] Bk. Kaya Mahmut, "*İşrakıyye*", *DİA*, XXIII, 435 vd; *Mecmu'a-i musannefât*, I, 500-503; II, 252-255; III, 368-371; Yesrîbî, Seyyid Yahyâ, *Felsefe-i 'İrfân*, Kum 1374 hş., s. 27-30; Bolay, S. Hayri, *Felsefî Doktrinler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları İstanbul 1990, s. 120-122, 158; Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 200, s. 522, 617.

[31] Bk. Cârullâh Efendi kütüphanesi yazma no: 2061, v. 47-50.